

YANGI O'ZBEKISTONDA KICHIK VA O'RTA BIZNESNI RIVOJLANTIRISHNI MOLİYAVIY VA INSTITUTSIONAL QO'LLAB- QUVVATLASH: MUAMMOLAR VA YECHIMLAR

Tojiyev Javlonbek Rustamovich

Mustaqil izlanuvchisi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

ORCID:0009-0003-4678-2423

Annotatsiya: Ushbu maqolada kichik va o'rta biznesda moliyaviy menejmentning asosiy muammolari, jumladan, moliyaviy rejalashtirishda yuzaga keladigan kamchiliklar, kredit olishning cheklanganligi va daromadlarning beqarorligi ko'rib chiqiladi. Maqolada moliyaviy hisob va nazoratni tashkil etishda tadbirkorlar duch keladigan asosiy qiyinchiliklar, shuningdek, iqtisodiy omillarning kompaniyalarning moliyaviy barqarorligiga ta'siri tahlil qilinadi.

Shuningdek, muammolarning amaliy yechimiga alohida e'tibor qaratilib, samarali moliyaviy strategiyalarni tatbiq etish, zamonaviy texnologiyalardan foydalangan holda buxgalteriya hisobini avtomatlashtirish hamda moliyaviy konsultantlarning maslahatlariga e'tibor qaratish zarurligi qayd etilgan.

Tadqiqot o'zgaruvchan iqtisodiy sharoitda kichik va o'rta biznesning raqobatbardoshligi va barqarorligini oshirish uchun moliyaviy menejmentni takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: kichik va o'rta biznes, moliyaviy menejment, moliyaviy rejalashtirish, kredit, daromad, moliyaviy hisob, moliyaviy strategiya, pul oqimi, moliyaviy maslahatchi, raqobatbardoshlik.

KIRISH

Kichik biznesning moliyasini boshqarish jarayoni yirik va o'rta biznesga nisbatan o'ziga xosligi bilan ajralib turadi. Buning sababi kichik biznesda moliyaviy resurslarning cheklanganligi, boshqaruv tarkibining soddaligi, maxsus strategik boshqaruv va moliyaviy masalalarda ixtisoslashgan kengashning mavjud emasligi, shuningdek, moliyaviy rejalashtirishning uzoq muddatli bo'lmashligidir. Shu jihatlar ushbu korxonalarga boshqacha yondashuvni talab etadi.

Rivojlangan kichik biznes sektori bozor iqtisodiyotida muhim rol o'ynaydi. U raqobatning sog'lom darajasini ta'minlaydi, iste'molchilar ehtiyojlariga moslashuvchan javob beradi, qo'shimcha ish o'rinlarini yaratadi, shuningdek, kapitalning istiqbolli, ammo yirik kompaniyalar uchun unchalik jozibador bo'lmagan sohalarga kirib kelishini ta'minlaydi.

Kichik biznesda moliyaviy menejmentning asosiy xususiyati — bu aniq belgilangan mehnat funksiyalari doirasiga ega bo'lgan subyektning yo'qligidir. Darhaqiqat, mulkdor va ma'lum darajada korxona buxgalteri ham moliyaviy menejer vazifasini bajaradi. Korxona egasining ish yuki shunchalik ko'pki, hatto kichik korxonada prognozlash va budjetlashtirishning asosiy funksiyalari bajarilmaydi yoki ularga yetarli darajada e'tibor berilmaydi.

Kichik va o'rta biznes ko'pincha kreditlar va investitsiyalar jalb qilishda qiyinchiliklarga duch keladi. Bu esa ularning o'sish va rivojlanish imkoniyatlarini cheklashi mumkin. Moliyaviy vositalarning mazmuni va mohiyatini tushunish hamda

korxonada to'g'ri budjetlashtirish muvaffaqiyatli faoliyat uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Tashqi muhitning yuqori noaniqligi va o'zgaruvchanligi sharoitida, masalan, iqtisodiy inqirozlar, qonunchilikdagi o'zgarishlar, bozor talabining o'zgarishi va turli xil tashqi risklar (masalan, siyosiy beqarorlik yoki tabiiy ofatlar) ta'sirini baholashda kichik va o'rta biznes moliyaviy boshqaruvga moslashuvchan yondashuvlarni qo'llashi juda muhim hisoblanadi. Bunda, asosan, korxonaning moliyaviy tahlil va prognozlash ko'rsatkichlarini doimiy tekshirib borish, moliyaviy instrumentlarning likvidligiga e'tibor qaratish, shuningdek, moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish hamda hamkorlar va mijozlar bilan munosabatlarni rivojlantirish talab etiladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Yangi O'zbekistonda kichik va o'rta biznes subyektlarida moliyaviy menejmentni samarali tashkil etish muhim ahamiyatga ega bo'lib, bu borada bir qator ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Ushbu yo'nalishda tadqiqotlar olib borgan olimlarning fikricha, kichik va o'rta biznesda moliyaviy menejmentning samaradorligini oshirish uchun boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish zarur ekanligini aytib o'tgan. Ayniqsa, mazkur biznes subyektlarida moliyaviy resurslarni rejalashtirish, nazorat qilish va samarali boshqarish masalalari dolzarb hisoblanadi.

Kichik va o'rta biznesda moliyaviy menejment muammolarini chuqur tahlil qilgan olimlardan biri Shapiro hisoblanadi. Uning ta'kidlashicha, kichik va o'rta korxonalarning moliyaviy barqarorligi asosan boshqaruv qarorlarining sifatiga bog'liq. Shapiro moliyaviy menejmentni samarali amalga oshirish uchun asosiy e'tiborni moliyaviy oqimlarni prognozlash va risklarni boshqarish tizimini yaratishga qaratish zarurligini ilgari suradi. Shu bilan birga, kichik biznesning asosiy muammosi sifatida moliyaviy resurslarga cheklangan kirish imkoniyatini qayd etadi. Shu yo'nalishda tadqiqot olib borgan Van Xorne va Vachowicz kichik va o'rta korxonalarda moliyaviy menejmentni samarali tashkil etishda asosiy e'tiborni ichki moliyaviy nazorat tizimiga qaratish lozimligini ta'kidlaydi. Ushbu olimlarning fikriga ko'ra, ichki moliyaviy nazoratning zaifligi kichik va o'rta biznes subyektlarining rentabelligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Buni bartaraf qilish uchun, birinchi navbatda, moliyaviy hisob-kitoblar va ichki audit mexanizmlarini kuchaytirish talab etiladi¹²⁸.

Ross, Westerfield va Jordan ham kichik va o'rta biznesda moliyaviy menejment masalalarini kompleks ravishda ko'rib chiqib, moliyaviy boshqaruv samaradorligini oshirishda kapital tuzilmasini optimallashtirish zarurligini alohida ta'kidlaydi. Ushbu olimlarning qarashlariga ko'ra, kichik va o'rta korxonalarning moliyaviy resurslarini shakllantirishda qarz va o'z mablag'lari nisbatini to'g'ri tanlash moliyaviy barqarorlikni ta'minlashning asosiy omili hisoblanadi¹²⁹.

¹²⁸ Van Horne, James C., Wachowicz, John M. “Fundamentals of Financial Management.” Pearson Education. – 13th edition, Pearson, 2009.

¹²⁹ Ross, Stephen A., Westerfield, Randolph W., Jordan, Bradford D. “Corporate Finance: Core Principles and Applications.” – McGraw-Hill Education, 5th edition, 2016.

Moliya menejmentining kichik va o'rta biznesda qo'llanilish xususiyatlarini tadqiq qilgan Gitman va Zutter ham mazkur biznes subyektlari uchun moliyaviy rejalashtirish va budjetlash jarayonlarining muhimligini qayd etadi. Ularning ta'kidlashicha, rejalashtirishning zaifligi ko'pincha kichik korxonalarning likvidlik bilan bog'liq muammolarga duch kelishiga olib keladi. Ushbu muammolarning oldini olish uchun moliyaviy menejment tizimida operatsion va strategik rejalar bir-biri bilan uzviy bog'langan holda ishlab chiqilishi zarur.

Moliya nazariyachisi Breyli va Myers esa kichik va o'rta korxonalarning moliyaviy menejmentidagi asosiy muammolardan biri sifatida sarmoya qarorlarini qabul qilishdagi xatoliklarni keltirib o'tadi. Ularning fikricha, kichik biznes egalari ko'pincha uzoq muddatli loyihalar uchun moliyaviy oqibatlarni to'liq baholay olmaydi. Shu sababli, kichik biznesda moliyaviy menejmentda investitsion loyihalarni chuqur tahlil qilish va ularning risk darajasini baholash mexanizmlarini rivojlantirish talab qilinadi¹³⁰.

Mahalliy iqtisodchi-olimlar ham kichik va o'rta biznesda moliyaviy menejmentning o'ziga xos jihatlarini tahlil qilganlar. Jumladan, O'zbekistonlik iqtisodchi Olimjon Yoqubov mamlakatimiz sharoitida kichik biznes subyektlarining kredit olish imkoniyatlarini kengaytirish zarurligini qayd etgan. Uning fikricha, bank-kredit siyosatining takomillashtirilishi kichik va o'rta biznes moliyaviy menejmentini rivojlantirish uchun hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, Yoqubov moliyaviy savodxonlik darajasini oshirish orqali kichik biznes vakillarining moliyaviy qarorlar qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga ham katta ahamiyat beradi¹³¹.

Shuningdek, Toshpo'lat Matmurodov kichik va o'rta biznes subyektlarida moliyaviy risklarni boshqarish mexanizmlarini mustahkamlash zarurligini ilmiy jihatdan asoslab bergan. U o'z tadqiqotlarida kichik biznesdagi moliyaviy risklarni kamaytirish uchun sug'urta xizmatlari va risklarni diversifikatsiya qilish strategiyasidan keng foydalanishni tavsiya etadi.

Xulosa qilib aytganda, kichik va o'rta biznesda moliyaviy menejmentni samarali tashkil etishda mavjud muammolarga yechim sifatida moliyaviy resurslarni boshqarish, rejalashtirish va nazorat qilish mexanizmlarini takomillashtirish, moliyaviy savodxonlikni oshirish hamda kapital tuzilmasini optimallashtirish zarur bo'lib qolmoqda.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqolada mavzuga oid me'yoriy-huquqiy hujjatlar va ilmiy ishlar o'rganildi, statistik ma'lumotlar tahlil qilindi hamda analiz va sintez, induksiya va deduksiya, taqqoslash va guruhlash usullaridan foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Yangi O'zbekistonda kichik va o'rta biznesni (KOB) rivojlantirish mamlakat iqtisodiyoti barqarorligini ta'minlash va yangi ish o'rinlari yaratishda muhim ahamiyatga ega. Quyida KOBni rivojlantirish bo'yicha asosiy strategiyalar keltirilgan:

¹³⁰ Brealey, Richard A., Myers, Stewart C. "Principles of Corporate Finance." – McGraw-Hill Education, 13th edition, 2020.

¹³¹ Yoqubov, Olimjon. "Kichik biznes subyektlarining moliyaviy boshqaruv samaradorligini oshirish yo'llari." – Toshkent: "Iqtisod-moliya", 2022.

1. Huquqiy va me'yoriy bazani mustahkamlash.

- Kichik va o'rta biznes subyektlari uchun qulay huquqiy muhit yaratish.
- Soliq imtiyozlari va yengilliklar joriy etish orqali biznesga yukni kamaytirish.
- Korruptsiyaga qarshi kurash va qonun ustuvorligini ta'minlash.

2. Moliyaviy qo'llab-quvvatlash.

- KOB uchun kredit olish sharoitlarini yengillashtirish.
- Foiz stavkalarini pasaytirish va uzoq muddatli kreditlarni taqdim etish.

Innovatsion va startap loyihalar uchun grant va subsidiyalar ajratish.

3. Tadbirkorlik madaniyatini rivojlantirish.

- Yoshlarni tadbirkorlikka jalb qilish va o'quv dasturlarini kengaytirish.
- Tadbirkorlik bilan shug'ullanishning afzalliklarini targ'ib qilish.
- Malakali kadrlar tayyorlash va qayta o'qitish dasturlarini amalga oshirish.

4. Infratuzilmani rivojlantirish.

- Kichik biznes zonalari va texnoparklarni tashkil etish.
- Internet va raqamli texnologiyalarga qulay kirish imkoniyatini ta'minlash.
- Logistika va transport xizmatlarini yaxshilash.

5. Eksport imkoniyatlarini kengaytirish.

- KO'B mahsulotlarini xalqaro bozorlarga chiqarishda ko'maklashish.
- Eksport qiluvchi tadbirkorlar uchun maxsus dasturlarni joriy etish.
- Mahalliy mahsulotlarni sertifikatlash va xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish.

6. Davlat va xususiy sektor hamkorligi.

- Davlat buyurtmalarida KOB ishtirokini oshirish.
- Xususiy sektor bilan davlatning uzoq muddatli sheriklik dasturlarini amalga oshirish.

- Mahalliy hokimiyat organlari bilan tadbirkorlarning doimiy muloqotini ta'minlash.

7. Innovatsion rivojlanish va raqamlashtirish.

- KO'Bni raqamli texnologiyalarga integratsiya qilish.
- Elektron tijoratni rivojlantirish va unga oid qonunchilikni takomillashtirish.
- Kichik korxonalarga texnologik yangiliklarni joriy qilishda yordam ko'rsatish.

8. Hududiy rivojlanish strategiyalari.

- Har bir hududda o'ziga xos kichik biznes yo'nalishlarini rivojlantirish (masalan, qishloq xo'jaligi, turizm, hunarmandchilik).

- Qishloq hududlarida kichik va o'rta korxonalar tashkil etishni qo'llabquvvatlash.

- KO'B rivoji uchun infratuzilmaviy loyihalarni amalga oshirish.

Natijalar. Ushbu strategiyalarni muvaffaqiyatli amalga oshirish:

- Bandlikni oshiradi.
- Mahsulot ishlab chiqarish hajmini ko'paytiradi.
- Innovatsion rivojlanishni tezlashtiradi.
- Mamlakat iqtisodiyotining diversifikatsiyasiga xizmat qiladi.
- O'zbekistonda kichik va o'rta biznes (KO'B)ni rivojlantirish muhim ahamiyatga ega, chunki bu sektor iqtisodiyotning asosiy drayverlaridan biri

hisoblanadi. Shu bilan birga, KO'Bni rivojlantirish yo'lida bir qator muammolar mavjud. Quyida asosiy muammolar va ularning yechimlari keltirilgan:

Asosiy muammolar:

1. *Moliyalashtirish va kredit resurslariga cheklangan kirish*: Ko'pchilik kichik va o'rta biznes uchun bank kreditlari olish qiyin, garov talablari yuqori, foiz stavkalari esa yuqori.

2. *Biznesni boshqarish ko'nikmalarining yetishmasligi*: Yangi tadbirkorlar uchun biznesni rejalashtirish, moliyaviy boshqaruv, marketing va boshqa asosiy ko'nikmalar bo'yicha yetarli bilim va tajriba yo'qligi.

3. *Raqobatbardoshlik va innovatsiyalarning past darajasi*: Mahalliy KO'B larning aksariyati zamonaviy texnologiyalar va innovatsion yechimlarni joriy etishda qiyinchilikka duch keladi.

4. *Huquqiy va ma'muriy to'siqlar*: Soliq tizimi murakkabligi, litsenziyalash va ruxsatnomalarni olish jarayonining qiyinligi, ortiqcha byurokratiya biznesni rivojlantirishga to'sqinlik qiladi.

5. *Infrastrukturaviy cheklovlar*: Elektr energiyasi, internet, transport va logistika xizmatlarining yetarli emasligi.

6. *Xalqaro bozorga chiqishdagi cheklovlar*: Eksport uchun zarur sertifikatlash, texnik talablar va xalqaro standartlarga moslashish qiyinchiliklari mavjud.

Muammolarni yechish bo'yicha takliflar:

1. *Moliyaviy qo'llab-quvvatlashni kengaytirish*: Davlat tomonidan kichik va o'rta biznes uchun imtiyozli kreditlar va grantlar ajratishni davom ettirish. Mikrocredit tashkilotlari va biznes-inkubatorlarning faoliyatini rivojlantirish.

2. *Biznes mahoratini oshirish*: Tadbirkorlikni o'rgatuvchi bepul yoki subsidiyalangan o'quv kurslarini tashkil etish. Mentorlik dasturlarini joriy etish orqali tajribali tadbirkorlar yordamida yangi bizneslarni rivojlantirish.

3. *Innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash*: Kichik biznes uchun texnologik yechimlarni sotib olish yoki ishlab chiqarishga subsidiya berish. Innovatsion startaplar uchun maxsus dasturlar va ko'rgazmalar tashkil etish.

4. *Huquqiy va ma'muriy islohotlar*: Soliq tizimini soddalashtirish va kichik biznes uchun soliq yengilliklarini joriy etish. Litsenziya va ruxsatnoma olish jarayonlarini onlayn platformalarga ko'chirish.

5. *Infratuzilmani yaxshilash*: Biznes markazlari, texnoparklar va sanoat zonalarini rivojlantirish. Elektr va internet tarmog'iga uzluksiz ulanishni ta'minlash.

6. *Xalqaro hamkorlikni rivojlantirish*: KO'B larni eksport faoliyatiga tayyorlash uchun maxsus treninglar o'tkazish. Xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikda kichik biznesni qo'llab-quvvatlovchi dasturlarni amalga oshirish.

Yuqoridagi yechimlar tizimli ravishda amalga oshirilsa, kichik va o'rta biznes sektorida raqobatbardoshlik va samaradorlikni oshirishga erishiladi. Bu esa iqtisodiyotning umumiy o'sishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Ko'pgina kichik va o'rta biznes korxonalarida moliyaviy boshqaruv jarayonida bir qator qiyinchiliklar va muammolar yuzaga keladi. Mazkur maqolada eng keng tarqalgan muammolar va ularni bartaraf etishning mumkin bo'lgan yechimlari bayon etishga harakat qilindi.

Hozirgi vaqtda milliy iqtisodiyotda kichik biznes iqtisodiy faoliyatni tashkil etishning eng keng tarqalgan shaklidir. U boshqa iqtisodiy shakllardan bir qator omillar va boshqaruv darajasi bilan farq qiladi.

Kompaniyaning kichik biznes sifatida baholanish mezonlari quyidagilardan iborat:

- kompaniya hajmi;
- huquqiy shakl;
- xodimlar soni;
- xodimlar tarkibi;
- qaysi tarmoqqa tegishliligi;
- ishlab chiqarilgan mahsulotlar hajmi.

Kompaniyadagi xodimlar soni tashkilotning kichik biznes sifatida tasniflanishiga eng katta ta'sir ko'rsatadi, shuningdek, bu omil kompaniya boshqaruv tizimini ham belgilab beradi.

Masalan, Yaponiyada hozirgi vaqtda korxona boshqaruvining uch darajasi mavjud:

Uyushmagan boshqaruv – kompaniyada 20 nafargacha xodim bo'lishi kerak. Bunday kompaniyalarda menejment bo'linmasi mavjud emas.

Uyushtirilgan boshqaruv – xodimlar soni 21 dan 100 gacha bo'lib, bunday kompaniyalarda maxsus boshqaruv bo'limi mavjud.

Ilmiy asoslangan boshqaruv – 100 dan ortiq xodimga ega bo'lgan kompaniyalarga xos bo'lib, ularda yuqori texnologiyalarga asoslangan yaxshi tashkil etilgan boshqaruv bo'linmalari mavjud.

O'zbekiston Respublikasining 02.05.2012-yildagi "Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to'g'risida"gi O'RQ-328-son¹³² yangi tahrirdagi Qonunida yakka tartibdagi tadbirkorlar, mikrofirmalar va kichik korxonalar mamlakatda faoliyat yuritishi belgilab berilgan. Qonunning 5-moddasida [1] kichik va xususiy tadbirkorlik subyektlarining miqyosi aniq belgilangan. Jumladan, mikrofirmalarda:

- ishlab chiqarish tarmoqlarida band bo'lgan xodimlarning o'rtacha yillik soni ko'pi bilan 20 kishi;
- xizmat ko'rsatish sohasida va ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lmagan boshqa tarmoqlarda ko'pi bilan 10 kishi;
- ulgurji, chakana savdo hamda umumiy ovqatlanish tarmoqlarida ko'pi bilan 5 kishi bo'lishi belgilangan.

Kichik korxonalarda:

- yengil, oziq-ovqat va qurilish materiallari sanoatida band bo'lgan xodimlarning o'rtacha yillik soni ko'pi bilan 200 kishi;
- metallga ishlov berish va asbobsozlik, yog'ochsozlik, mebel sanoati va boshqa sanoat-ishlab chiqarish sohalarida ko'pi bilan 100 kishi;
- mashinasozlik, metallurgiya, yoqilg'i-energetika va kimyo sanoati, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlash va qurilish sohalarida ko'pi bilan 50 kishi;

¹³² <https://lex.uz/docs/-2006789>

- fan, ilmiy xizmat ko'rsatish, transport, aloqa, xizmat ko'rsatish (sug'urta kompaniyalaridan tashqari), savdo va umumiy ovqatlanish tarmoqlarida ko'pi bilan 25 kishi bo'lishi belgilangan.

Zamonaviy moliyaviy boshqaruv tizimining asosiy mezonlari kompaniyaning raqobatbardosh faoliyat yuritishi uchun resurslardan samarali foydalanishdan iborat. Yaxshi tashkil etilgan boshqaruv quyidagi muammolarni hal qiladi:

kompaniya tuzilmasini shakllantirish;

kompaniyada vakolatlarni taqsimlash.

Kompaniya rivojlanishi bilan boshqaruv jamoasi shakllanadi, uning tarkibiga menejer, mol yetkazib beruvchi, savdo agenti va buxgalter kiradi. Biroq, bu oddiy boshqaruv-huquqiy shakl bo'lishiga qaramay, ko'plab kichik biznes egalari boshqaruv bilimlariga ega emasligi sababli kichik muammolardan tortib yirik muammolargacha duch kelishi mumkin.

Kichik va o'rta biznesda moliyaviy boshqaruvning eng asosiy muammolaridan biri moliyaviy savodxonlik darajasining pastligidir. Moliya sohasida yetarli bilim va tajribaga ega bo'lmash kichik va o'rta biznes egalari uchun moliyaviy resurslarni to'g'ri boshqarishda jiddiy to'siq bo'lishi mumkin. Ko'pgina tadbirkorlar o'zlarining texnik ko'nikmalari yoki amaliy tajribasiga asoslangan holda biznesni tashkil etishadi, lekin moliyaviy rejalashtirishni chuqur tushunmaganliklari sababli korxona budjetini tuzish, daromad va xarajatlarni prognoz qilish hamda rentabellikni tahlil qilish qiyinlashadi.

Masalan, korxonada doimiy ravishda naqd pul mablag'larining mavjudligi har doim ham uning samarali ishlayotganini yoki foyda olayotganini anglatmaydi. Xuddi shuningdek, naqd pullarning yo'qligi ham korxonaning inqirozga uchrayotganini bildirmaydi. Chunki korxona egasi investitsiya loyihalarini moliyalashtirishga, yangi asosiy vositalar sotib olishga yoki uzoq muddatli daromad keltiradigan boshqa aktivlarga mablag' yo'naltirgan bo'lishi mumkin.

Yoki kichik va o'rta biznes egalari duch kelishi mumkin bo'lgan potensial moliyaviy xavflardan xabardor emasligi moliyaviy risklarning noto'g'ri baholanishiga olib kelishi, natijada, kutilmagan xarajatlar uchun mablag' yetishmasligi yoki qarz mablag'larining samarasiz boshqarilishiga sabab bo'lishi mumkin.

Moliyaviy savodxonlikning yetishmasligi sababli duch kelinadigan yana bir muammo – soliq va boshqa moliyaviy majburiyatlarni boshqarishdagi qiyinchiliklar bilan bog'liq. Soliq majburiyatlari va buxgalteriya hisobini tushunish, ayniqsa, biznes ma'lumotiga ega bo'lmagan korxona egalari uchun murakkab jarayondir. To'g'ri moliyaviy hisobot yuritilmasa, bu jarimalar va soliq organlari bilan muammolarga olib kelishi mumkin.

Bundan tashqari, kichik va o'rta biznes subyektlari kredit, investitsiya, qarz mablag'lari yoki sug'urtalash kabi korxona kapitalini boshqarishda yordam beradigan turli moliyaviy vositalardan bexabar bo'lishlari mumkin.

Ushbu vositalardan noto'g'ri foydalanish imkoniyatlarning qo'ldan boy berilishiga yoki moliyaviy yo'qotishlarga sabab bo'lishi ehtimoli yuqori.

Shuni ta'kidlash lozimki, ko'pincha kichik va o'rta biznes rahbarlari intuitiv asosda qaror qabul qiladi. Biroq, sezgi, intuitsiya yoki begonalarning fikr-

mulohazalariga asoslangan holda qabul qilingan noto'g'ri qarorlar ko'zlangan natijaga emas, balki yo'qotishlarga olib kelishi mumkin. Moliyaviy menejer aniq va ishonchli ma'lumotlarni tezkor tahlil qilishi va yuzaga kelishi mumkin bo'lgan barcha ijobiy hamda salbiy jihatlarni ko'rib chiqishi lozim. Optimal va eng maqbul qarorlar o'z-o'zidan shakllanmaydi, balki moliya va boshqaruv sohasidagi ko'p yillik tajriba, bilim va malaka talab etadi.

Kichik va o'rta biznes korxonalarida moliyaviy menejmentni takomillashtirish va risklarni kamaytirish uchun korxona rahbarlari moliyaviy bilimlarini oshirish maqsadida treninglar, seminarlar yoki mutaxassislar bilan maslahatlashuvlardan faol foydalanishlari kerak. Bu ularga ko'proq ma'lumotni tahlil qilish orqali to'g'ri qaror qabul qilish imkonini beradi va biznesning o'sishi hamda barqarorligini ta'minlashga yordam beradi.

Kichik va o'rta biznes vakillari kreditlar va investitsiyalarni jalb qilishda quyidagi asosiy muammolarga duch kelishadi:

Garovning yetishmasligi – kichik biznes egalari odatda garov sifatida taqdim etish uchun cheklangan aktivlarga ega bo'lib, bu tijorat banklaridan kredit olishda katta to'siq hisoblanadi.

Kredit tarixining yo'qligi – ko'plab kichik korxonalar yangi tashkil etilganligi sababli o'rnatilgan kredit tarixiga ega emas. Bu esa moliya institutlarini kredit berishda ehtiyotkor bo'lishga, kredit oluvchini qayta-qayta tekshirishga hamda qat'iy shartlar asosida kredit ajratishga olib keladi.

Yuqori foiz stavkalari – kichik va o'rta biznes subyektlariga yirik kompaniyalarga qaraganda ko'pincha yuqori foiz stavkalari taklif etiladi, bu esa banklarning kichik biznes bilan bog'liq yuqori darajadagi risklari bilan izohlanadi.

Davlat qo'llab-quvvatlash dasturlarining cheklanganligi – ba'zi mamlakatlarda kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlash dasturlarining soni kam yoki ajratilgan mablag'lar yetarli emas. Shuningdek, tadbirkorlarning bu dasturlar to'g'risida yetarli ma'lumotga ega emasligi moliyalashtirish imkoniyatlarini cheklaydi.

Muqobil moliyalashtirish manbalarining yetishmasligi – ba'zi hududlarda venchur kapitali yoki kraudfanding kabi muqobil moliyalashtirish manbalarini jalb qilish imkoniyatlari cheklangan bo'lishi mumkin.

Ushbu muammolarni hal qilish uchun kompleks yondashuv zarur. Bunga davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash dasturlarini ishlab chiqish, kredit ajratish tartib-taomillarini soddalashtirish hamda moliya va biznes boshqaruvi bo'yicha tadbirkorlar uchun maxsus ta'lim dasturlarini tashkil etish kiradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 14-sentyabrdagi "Kichik biznesni rivojlantirishni moliyaviy va institutsional qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-306-son¹³³ qarori biznes sohasi rivoji uchun yangi imkoniyatlarni yaratdi [2].

Mazkur qarorga asosan, kichik biznesni qo'llab-quvvatlash bo'yicha "uzluksiz xizmatlar zanjiri"ni shakllantirish maqsadida "Kichik biznesni uzluksiz qo'llab-quvvatlash" kompleks dasturini amalga oshirish belgilandi. Dasturni 2023–2026-

¹³³ <https://lex.uz/docs/-2006789>

yillarda amalga oshirish uchun davlat mablagʻlari hisobidan 6 trillion soʻm va xalqaro moliya institutlarining 1,2 milliard AQSh dollari miqdoridagi mablagʻlari yoʻnaltirilishi rejalashtirilgan edi.

Qarorga muvofiq, "Biznesni rivojlantirish banki" mazkur Dastur ijrosini amalga oshirish va uni doimiy ravishda takomillashtirib borish boʻyicha asosiy tayanch bank sifatida belgilangan. Ushbu bank tomonidan Dastur doirasida amalga oshirilayotgan hamda kelgusida rejalashtirilgan chora-tadbirlar, Dastur ishtirokchilarini tanlab olish tartibi va moliyaviy hamda konsultativ qoʻllab-quvvatlash dastaklari ishlab chiqildi. Xususan, "Biznesni rivojlantirish banki" ATB taʼsischiligidagi "Kichik biznesni rivojlantirish jamgʻarmasi" tashkil etildi va ushbu Jamgʻarma tarkibida hududlarda 14 ta "Kichik biznesga koʻmaklashish hududiy markazlari" faoliyat yurita boshladi.

Mazkur markazlar orqali kichik biznes loyihalarini tanlash, tashabbuskorlarni oʻqitish, moliyalashtirish, axborot bilan taʼminlash, biznes rejalar va texnik-iqtisodiy asoslarni ishlab chiqish, bozor topish kabi kompleks xizmatlar koʻrsatilmoqda.

Moliyaviy qoʻllab-quvvatlash yoʻnalishida tadbirkorlik faoliyatini yoʻlga qoʻyish yoki kengaytirish uchun 2 yilgacha imtiyozli davr bilan 7 yilgacha muddatga, shuningdek, aylanma mablagʻlar uchun revolver tartibda 3 yilgacha muddatga Markaziy bankning asosiy stavkasidan 4 foizlik punkt yuqori stavkada 1,5 milliard soʻmgacha kreditlar ajratilmoqda.

Shuningdek, asosiy vositalarni sotib olish uchun lizing berish mexanizmlari belgilangan boʻlib:

100 million soʻmgacha kreditlar garovsiz ajratilmoqda;

150 million soʻmgacha kreditlar uchun garov talabi 50 foizgacha pasaytirilgan holda ajratish amaliyoti joriy qilingan.

Konsultativ qoʻllab-quvvatlash yoʻnalishida litsenziya, ruxsatnoma va sertifikatlar olish, bojxona va soliq maʼmuriyatchiligi, eksport va import operatsiyalari, shartnomalarni rasmiylashtirish, davlat xaridlarida ishtirok etish, shuningdek, yer uchastkalari va bino-inshootlarni sotib olish yoki ijaraga olish va loyihalashtirish xizmatlari koʻrsatilmoqda.

Bundan tashqari, Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 15-noyabrda "Aholini kichik va oʻrta biznesga keng jalb qilishning qoʻshimcha chora-tadbirlari toʻgʻrisida"gi PQ-366-son¹³⁴ qaroriga muvofiq [3], 2024–2026-yillarda kichik tadbirkorlik subyektlariga ajratiladigan kreditlar qoldigʻini 1,7 baravarga oshirish, natijada kredit portfelidagi ulushini 28 foizdan 43 foizga yetkazish, 150 mingta kichik tadbirkorlik subyekting faoliyatini yoʻlga qoʻyish va kengaytirish, kichik biznes loyihalarini moliyalashtirish uchun xalqaro moliya institutlari va xorijiy hukumat moliya tashkilotlaridan 800 million AQSh dollari miqdorida resurslarni jalb qilish, shuningdek, 300 million AQSh dollari miqdorida obligatsiyalar (Evrobond)ni xalqaro kapital bozorlariga chiqarish vazifalari samarali amalga oshirilmoqda.

Moliyaviy hisobot va ichki nazoratda yuzaga keladigan qiyinchiliklar. Hisobotlarni shakllantirishda avtomatlashtirish tizimlarini joriy etish kichik biznesga

¹³⁴ <https://lex.uz/uz/docs/-6663044>

hisobot berish jarayonini sezilarli darajada soddalashtirish imkonini beradi. Bu korxonaning moliyaviy holatini tezkor baholash uchun muhimdir. Samarali ichki nazorat tizimini yaratish moliyaviy yo'qotishlarni kamaytirish, risklarni minimallashtirish va hisobotning ishonchliligini oshirishga yordam beradi. Moliyaviy jarayonlarni muntazam tekshirish zaif tomonlarni o'z vaqtida aniqlash va xavflarning oldini olish imkonini beradi.

Mazkur yo'nalishdagi muammolar asosan, korxonada maxsus dasturiy ta'minotlar va zarur texnikaning yo'qligi yoki yetishmasligi bilan izohlanadi.

Lekin kichik biznesda moliyaviy texnologiyalarni tatbiq etish moliyaviy boshqaruvni – to'lovlarni amalga oshirishdan tortib, buxgalteriya hisobi va ma'lumotlar tahliligacha bo'lgan jarayonlarni sezilarli darajada soddalashtirishi mumkin. Moliyalashtirishda muammolar asosan, ishonchli va arzon moliyalashtirish manbaini izlab topish bilan bog'liq.

O'zbekiston sharoitida biznes uchun eng ommabop moliyalashtirish manbai – bank krediti hisoblanadi. Korxona egalari tijorat bankiga kredit olish uchun murojaat qilganlarida, ularning biznes g'oyalari va garovga qo'yilgan mulki bank uchun ma'qul bo'lsa, kredit ajratiladi. Moliyalashtirishning boshqa manbalaridan, masalan, qimmatli qog'ozlar chiqarish orqali korxonaga moliyaviy resurslarni jalb qilish eng arzon va oson yo'l bo'lsa-da, mamlakatda ikkilamchi fond bozori hamda fond bozoriga tegishli institutsional va infratuzilmaviy omillarning yetarli darajada rivojlanmaganligi ushbu moliyalashtirish usulining samarasini pasaytiradi.

Shu sababli, kichik va o'rta korxonalar moliyalashtirishning muqobil manbalari bo'lgan kraudfanding, venchur kapitali kabi moliyalashtirishning yangi shakllaridan foydalanishlari mumkin.

Ushbu moliyalashtirish manbalari an'anaviy bank kreditlariga murojaat qilmasdan kapital olish imkonini beradi. Shu bilan birga, kichik biznes egalari xarajatlarni kamaytirish va jarayonlarni optimallashtirish uchun resurslarni tejoychi texnologiyalardan foydalanishni yo'lga qo'yishlari talab etiladi. Bu ularga biznesning raqobatbardoshligini sezilarli darajada oshirishga yordam beradi.

Kichik biznes uchun ochiqlik, halollik va mijozlar hamda mol yetkazib beruvchilar bilan muloqotga tayyorlik tamoyillariga rioya qilish orqali eng yaxshi natijalarga erishish mumkin.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Ko'pgina kichik va o'rta biznes korxonalarida moliyaviy boshqaruv jarayonida bir qator qiyinchiliklarga duch kelish holatlari kuzatiladi. Bunga moliyaviy savodxonlikning yetishmasligi, arzon va ishonchli moliyalashtirish manbalarini izlab topish, korxona budjetini noto'g'ri shakllantirish, soliq qonunchiligidagi murakkabliklar va soliqlarni optimallashtirish, uzoq yillik strategik rivojlanishni rejalashtirmaslik kabi muammolar sabab bo'ladi.

Qayd etilgan muammolarni hal etish maqsadida, bizningcha, moliyaviy savodxonlikni oshirish uchun korxona xodimlarini qayta o'qitish va malakasini oshirish, trening kurslariga yuborish, korxonada buxgalteriya hisobi va pul oqimlari monitoringi uchun avtomatlashtirilgan tizimlardan foydalanish zarur. Shuningdek,

samarali biznes g'oya va loyihalarni moliyalashtirish uchun venchur fondlar, kraudfanding, grant va subsidiya kabi muqobil moliyalashtirish manbalaridan keng foydalanish, moslashuvchan budjetlashtirish tamoyillarini joriy etish, soliq to'lovlarini optimallashtirish va qonun hujjatlariga rioya qilish uchun soliq organlari mutaxassislarini jalb qilishga alohida e'tibor qaratish lozim.

Moliyaviy boshqaruvda moslashuvchan yondashuvlarning qo'llanilishi kichik va o'rta korxonalarga iqtisodiy muhitdagi o'zgarishlarga samarali javob berish, barqaror o'sishni ta'minlash va raqobatbardoshlikni oshirish imkonini beradi. Shuni yodda tutish kerakki, har bir kompaniya o'ziga xosdir va moliyaviy menejmentga yondashuvlar biznesning o'ziga xos shartlari va maqsadlariga moslashtirilishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining 02.05.2012-yildagi "Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to'g'risida"gi O'RQ-328-son yangi tahrirdagi Qonun.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 14-sentyabrdagi "Kichik biznesni rivojlantirishni moliyaviy va institutsional qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-306-son Qarori.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 15-noyabrdagi "Aholini kichik va o'rta biznesga keng jalb qilishning qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-366-son Qarori.
4. "kichik biznesni uzluksiz qollab quvvatlash" - dastur. https://uza.uz/uz/posts/_548623
5. Matmurodov, Toshpo'lat. "Kichik va o'rta biznesda moliyaviy risklarni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish." – Iqtisodiyot va ta'lim, Toshkent, 2021.
6. Tojiyev J.R., (2025). Yangi o'zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanish tendensiyalari. MUHANDISLIK VA IQTISODIYOT JURNALI . -ISSN: 2996-5098, 2025-yil. <https://muhandislik-iqtisodiyot.uz>
7. Tojiyev J.R., (2025). Tadbirkorlik sub'ektlarini mikromoliyalashtirish bilan bog'liq bo'lgan muammolar. Collection of materials of the international scientific and practical conference. -330-335, 2024-yil. Collection of materials of the international scientific and practical conference.
8. Tojiyev J.R., (2024). Tadbirkorlik sub'ektlari faoliyatini rivojlantirishda mikromoliyalashtirishning xususiyatlari. YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT. -ISSN: 2992-8982, 2024-yil. <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>